

UDK: 37.014.5(497.16)
 37.091.64:94(497.16)
 94(497.11-89)"09/10"
 Pregledni naučni rad
 Primljen: 11.04.2026.
 Prihvaćen: 29.05.2026.

REINTERPRETACIJA ISTORIJE KAO MEHANIZAM POLITIČKOG NARATIVA: DUKLJA OD KNEZA PETRA DO KRALJA BODINA U CRNOGORSKOM UDŽBENIKU ZA DIJASPORU IZ 2011. GODINE

Nemanja Popović¹

Apstrakt

Rad analizira udžbenik Crna Gora moja postojbina (2011), namenjen crnogorskoj dijaspori, sa ciljem ispitivanja načina na koji je srednjovekovna prošlost interpretirana u kontekstu postreferendumske identitetske politike u Crnoj Gori. Polazeći od teorijskog okvira koji udžbenike istorije prepoznaje kao instrumente institucionalizacije kolektivnog pamćenja i poželjnih političkih narativa, rad posebnu pažnju posvećuje prikazu Duklje i dinastije Vojislavljevića. Analiza pokazuje da udžbenik ne pribegava eksplicitnim falsifikatima, već koristi selektivnu prezentaciju izvora, anahronu terminologiju i sistematsko izostavljanje konkretnih etničkih i političkih odrednica, čime se Duklja predstavlja kao izvorna inkarnacija dekontekstualizovane crnogorske državnosti, implicitno izdvojena iz šireg srpskog srednjovekovnog okvira. Posebno se ukazuje na retroaktivno imenovanje Duklje kao „Crne Gore“ i Vojislavljevića kao „prve crnogorske dinastije“, kao i na redukciju izvora koji vladare ove dinastije kao i njihove podanike, izričito smeštaju u srpski etnički okvir. Uporedna analiza sa ranijim crnogorskim političkim narativima pokazuje promenu u kontekstualizaciji srednjovekovne tradicije. Zaključuje se da udžbenik za dijasporu funkcioniše kao sredstvo artikulacije koherentnog državnog identitetskog projekta, te da predstavlja reprezentativan primer suptilnog istorijskog revizionizma u obrazovnom diskursu postsocijalističkog društva.

Ključne reči: udžbenik, postreferendumska Crna Gora, reinterpretacija istorije, srednji vek, Duklja/Zeta, Vojislavljevići.

¹Nemanja Popović, doktorand, Filozofski fakultet, Beograd, Srbija, E-mail: nemanjanewwave@gmail.com, ORCID ID: 0009-0006-2363-725X

JEL: Z13, I21, N44

Uvod

Obrazovni sistemi savremenih država jako retko funkcionišu kao potpuno neutralni mehanizmi prenošenja znanja. Zapravo, brojna istraživanja u oblasti društvenih nauka ukazuju na to da nastavni programi i udžbenici, imaju prilično istaknutu ulogu u plasiranju dominantnih vrednosti i političkih narativa u datom društvu. (Apple, 2000: 1–5) U tom kontekstu udžbenici istorije imaju verovatno i najistaknutije mesto, budući da, pored interpretacije prošlosti, direktno utiču i na oblikovanje, ili pak preoblikovanje kolektivnog pamćenja i identiteta jedne zajednice. Uz maternji jezik i književnost, istorija jeste nastavni predmet koji ima najveći potencijal uticanja na oblikovanje mišljenja o sopstvenom identitetu i društvu oko sebe. (Radonjić i drugi, 2016: 26)

Iz tog razloga, istorija se može svrstati među takozvane identitetske discipline, što u značajnoj meri objašnjava zašto državne vlasti koje nastoje da izgrade ili preoblikuju nacionalni identitet posebnu pažnju posvećuju upravo ovoj oblasti. Taj odnos postaje naročito izražen u situacijama kada novi identitetski narativ treba da bude, u izvesnoj meri, postavljen kao antiteza ranijim dominantnim interpretacijama prošlosti. U tom smislu, udžbenici istorije nose snažan pečat državnog autoriteta i funkcionišu kao sredstvo institucionalizacije poželjnog tumačenja istorijskog kontinuiteta.

U postkonfliktnim i postsocijalističkim društvima, kao što su države nastale raspadom Jugoslavije, ovakva funkcija obrazovanja posebno dobija na važnosti. Izgradnja ili nadogradnja novih državnih i nacionalnih identiteta po difoltu uključuje intenzivnu selekciju i reinterpretaciju prošlosti. Istorija, naročito srednjovekovna, predstavlja prilično pogodno tlo za takve realizacije, uzevši u obzir da se time otvaraju vrata za konstrukciju narativa o dugom državnom i nacionalnom kontinuitetu. (Anderson, 2016: 26) U navedenoj dinamici su prisutne razne intervencije pri čemu se pojedini procesi i akteri naglašavaju, drugi marginalizuju ili semantički preoblikuju, a neki se u potpunosti zaobilaze ili negiraju.

U navedenom kontekstu udžbenici za istoriju nastupaju kao institucionalizovani normativni oblik istorijskog diskursa čiji sadržina ne oslikava samo naučnu i akademsku raspravu već i opšti politički i ideološki okvir u kojem dati udžbenici nastaju. Što se tiče izdanja namenjenih dijaspori, ona na određen način funkcionišu kao manifestacija samobrendiranja date države. (Pingel, 2010: 7–12) Za razliku od udžbenika koje država štampa za upotrebe redovnog sistema obrazovanja, koji time podležu većem potencijalu javne rasprave, stručne recenzije i političke polemike, udžbenici za dijasporu često artikulišu sistemski

plasiran narativ u najkoherentnijem obliku, te se mogu tumačiti kao svojevrsno „ogledalo države prema spolja“.

Dodatno, mlađi naraštaji dijasfore uglavnom raspolažu ograničenim izvorima informacija o zemlji porekla, uključujući i njenu prošlost. Stoga, ovakvi udžbenici mogu biti instrumentalizovani kao sredstvo podsticanja upravo onakvog vida lojalnosti prema matičnoj zemlji kakav je u interesu aktuelne vlasti, uključujući i predloženu vizuru istorije i identitetskog okvira. Sve navedene činjenice nepogrešivo sugerišu da su udžbenici za dijasporu naročito pogodni za analizu politički motivisanih istorijskih narativa.

Svaka revolucionarna vlast, ili barem ona koja pravi neki radikalan politički zaokret, po logici stvari postaje protagonista sistematskog distanciranja od nekih postulata koji su bili svojstveni prethodnom vremenu. U ovakvoj dinamici, teško da koja nauka može češće završavati na mesarskom stolu politike, od istorije. Režim Demokratske partije socijalista u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom u postreferendumske Crnoj Gori zasigurno nije ni prvi ni poslednji režim na svetu koji je baštiniio istorijski revizionizam u svrhu oblikovanja novog nacionalnog i državnog identiteta. Međutim, svaka od ovakvih političkih manifestacija ima neke svoje osobenosti, odnosno svoju prilagođenost vremenu i prostoru.

Pomenuta koalicija, koja je svoj kontinuitet imala od 1998. godine, uspela je da Crnu Goru otcepi od Srbije, odnosno da je zaokruži kao samostalnu državu 2006. U postreferendumskom periodu, redefinisanje crnogorskog identiteta biva uzdignuto na nivo koherentne državne identitetske strategije koja je u sebi sadržala elemente ideološkog projekta. Pomenuta vlast se nije ograničavala na afirmaciju savremene crnogorske državnosti, već je, takođe, nastojala da javno plasira novointerpretativnu vizuru etnolingvističkih i državotvornih svojstava Crnogoraca kroz istoriju, predstavljajući je kao naučno utemeljenu. U okviru ove interpretacije, crnogorski identitet se ne baštini kao varijanta u okviru šireg srpskog etnokulturnog prostora, već kao istorijski i diskurzivno samodostotan identitet sa kontinuitetom svoje etničke, jezičke i političke posebnosti.

Pomenuta rekonstrukcija je u verbalnom javnom nastupu političkih aktera pomenute vlasti, kao i njoj bliskih medijskih i akademskih krugova, retko plasirana kao neka neutralna reinterpretacija prošlosti, već mnogo češće kao reakciona antiteza izvornom modelu istorije, u kojem se Crnogorci smeštaju u okvir opšteg srpskog etničkog korpusa. Svakako da je ova identitetska paradigma bivala institucionalizovana kroz državne mehanizme uključujući i sistem obrazovanja, što ujedno povlači i udžbeničko izdavaštvo.

Međutim, pisanje udžbenika u date svrhe, iako sa jedne strane poseduje prednost potencijalno dugoročnog uticaja, sa druge podleže obavezi savremenog akademskog tona, što značajno suzbija prostor za artikulaciju narativa u otvoreno politikantskoj i šovinističkoj formi, kakva je moguća u medijskom diskursu. Ovakva obaveza akademskog nijansiranja, zaduženog autora stavlja u posebnu poziciju, u kojoj mora da balansira između politički naložene potrebe i metodološki utvrđene naučne istine, pri čemu stepen približavanja jednom ili drugom polu u konačnom zavisi isključivo od njegove lične naučne čestitosti. Upravo ovaj raspon između političkih očekivanja i konvencionalnih naučnih standarda dodatno plasira udžbenički tekst kao relevantan predmet analize budući da omogućava uvid u to kako je dati autor rešio navedeni bilans.

Polazeći od navedenog teorijskog i kontekstualnog okvira, ovaj rad kao studiju slučaja analizira udžbenik *Crna Gora moja postojbina*, koji je objavljen 2011. godine i namenjen crnogorskoj dijaspori. Izbor upravo ovog udžbenika nije slučajna, s obzirom na to da se godina njegovog izdavanja poklapa sa periodom političke konsolidacije i institucionalne stabilnosti postreferendumske vlasti DPS-a, koja je u tom trenutku dostigla svoj politički vrhunac. U takvom kontekstu, identitetska politika više nije bila privremena, već artikulisana kao relativno zaokružen i samopouzdan državni projekat, što ovaj udžbenik čini posebno reprezentativnim izvorom za analizu.

U fokusu analize nalazi se prikaz srednjovekovne prošlosti, konkretno interpretacija Duklje od kneza Petra, do kralja Bodina kada će dinastija Vojislavljevića doživeti svoj vrhunac. Radi se o jednoj od ključnih političkih i državotvornih formacija, koje su u određenom istorijskom periodu pokrivale prostore koji obuhvataju i teritoriju današnje Crne Gore. Ova državna i dinastička tradicija zauzima centralno mesto u savremenim crnogorskim istorijskim narativima, te predstavlja pogodno analitičko polje za ispitivanje načina na koji se kroz selekciju, naglašavanje ili redukciju pojedinih istorijskih elemenata, konstruiše savremena identitetska vizura.

Udžbenik *Crna Gora moja postojbina*, grupe autora, objavljen je 2011. godine kao specijalizovani obrazovni materijal namenjen pripadnicima crnogorske dijaspori. Njegova osnovna svrha je bila da mladim generacijama iseljenika pruži osnovno znanje o matičnoj zemlji. Udžbenik je realizovan uz pomoć tadašnje državne vlasti, u izdanju *Centra za iseljenike*. Pomenuti centar je funkcionisao kao javna ustanova za komunikaciju sa crnogorskim iseljenicima i njihovim organizacijama, te pružanje materijalne pomoći u negovanju i promociji kulturnih vrednosti Crne Gore u iseljeničkim sredinama. Osnovan je odlukom Vlade 2002. i delovao do 2013. godine, kada će biti transformisan u

Upravu za dijasporu kao organ Ministarstva vanjskih poslova Crne Gore. (Bakteši, 2014: 54–55)

Osim prostog rasturanja po iseljeništvu, udžbenik je svakako imao i svoju institucionalnu namenu, s obzirom na to da je korišćen kao nastavni materijal za letnje škole za dijasporu koje je crnogorska vlada organizovala još od 2007. godine, kao i za organizovane dopunske nastave u samim iseljeničkim sredinama. Kao takav, udžbenik je zvanično odobren od strane Saveta za opšte obrazovanje rešenjem br. 04-03-190 od 22. 09. 2011. godine. (Popović i drugi, 2011: 2)

Udžbenik je strukturisan kroz četiri tematske celine: *Geografija*, *Istorija*, *Baština* i *Muzika*, pri čemu svaka od njih ima posebnog autora. Ovakva organizacija sadržaja omogućava stručnu i pedagoški raznovrsnu prezentaciju gradiva i pruža različite perspektive unutar svakog predmeta. Istorijska celina ovog udžbeničkog seta delo je Radovana Popovića, istoričara koji je u tom momentu obavljao funkciju pomoćnika direktora Zavoda za školstvo, dok su recenzenti bili Šerbo Rastoder i Živko Andrijašević (Isto, 2011: 2), istoričari koji su u tom periodu važili za najistaknutije predstavnike historiografske struje bliske vladajućoj koaliciji. Data celina obuhvata hronološki sažetu istoriju prostora na kom leži savremena Crna Gora, od antičkog perioda do 2010. godine.

Istorijska reinterpretacija Duklje od kneza Petra do kralja Bodina

Prva politički motivisana reinterpretacija može se detektovati na samom početku priče o Slovenima na Balkanu u ranom srednjem veku. Nakon kratkog prikaza predslovenskog Balkana, slovenski period udžbenika počinje konstatacijom da prve južnoslovenske države niču od kraja VI do kraja XII veka. Autor opisuje sledeće države, na sledeći način: „Karantanija (Slovenija), Hrvatska, Samuilovo carstvo (Makedonija), Raška (Srbija), Duklja (Crna Gora) i Bosna“. (Isto, 104)

Jasno je da je čitava navedena sistematizacija datih srednjovekovnih državnih tvorevina determinisana savremenim, politički motivisanim identitetskim konstrukcijama. Duklja se izjednačava sa Crnom Gorom, a Raška sa Srbijom. Udarana epistemološka problematičnost ovakve interpretacije leži u činjenici da u vreme Duklje pojam *Crna Gora* još uvek nije postojao, tako da je ovakvo postavljanje ekvivalencije u najmanju ruku naučno neopravdano, ali

korespondira sa tada intenzivno plasiranim narativom o „hiljadugodišnjoj crnogorskoj državnosti“.¹

Pojam Srbije je ograničen isključivo na Rašku što bi na jedan način trebalo da sugerise da je ona jedina srednjovekovna srpska zemlja, te indirektno sistematski izmešta Duklju iz tog okvira plasirajući je kao nesrpsku političku celinu. Ovakva terminološka konceptualizacija nosi jasne interpretativne efekte: ograničavanje srpskog etničkog prostora na unutrašnjost Balkana, dok se istovremeno dukljanska državnost pozicionira kao polazna tačka hiljadugodišnjeg crnogorskog kontinuiteta lišenog srpskog identitetskog konteksta, što lišava i potrebu da se naučno prikazuje složenost odnosa između srednjovekovnih srpskih država. Takođe, u udžbeniku se sami nastanak Duklje prikazuje kao nešto što se maltene desilo u vakuumu, bez prikaza pređašnje hronologije slovenskog prisustva na zapadu Balkana i svakako bez upotrebe srpskog imena kao kolektivnog za datu narodnu masu. (Isto, 105–106)

Konvencionalna istorija bazirana na prvorazrednim izvorima, uključujući one nastale ispod pera srednjovekovnih savremenika, nudi nešto drugačiju vizuru. Prvi pisani trag o Srbima kao dominantno prisutnom narodu u zapadnobalkanskim krajevima vezan je za prvu polovinu IX veka. Radi se o zapisima čuvenog franačkog hroničara Ajnharda. Pomenuti autor u svom delu *Annales regni Francorum* navodi Srbe kao, „narod koji drži veliki deo Dalmacije“. (Einhard, 1896: 158) Pritom, važno je napomenuti da u ovom periodu pojam Dalmacije podrazumeva celokupnu zapadnu obalu Balkana sa njenim dubokim zaleđem, što svakako obuhvata prostor Duklje (kao i prostor današnje Crne Gore).

Sledeći izvor pripada sredini X veka i mnogo se obimnije bavi balkanskim Slovenima. Radi se o delu vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita, po imenu *De administrando imperio*. Navedeni spisi impliciraju da u kontekstu jadranske obalne linije, Srbi žive na potezu, od udoline reke Bojane (sever današnje Albanije) do udoline reke Cetine (nedaleko od Splita). (Porphyrogenitus, 1967: 123–131, 148–155, 160–163) Uočljivo je da se ovo poklapa sa Ajnhardom, osim što nudi jasniju rekonstrukciju međe, koja još eksplicitnije podrazumeva savremeni crnogorski prostor kao teritoriju naseljenu tadašnjim Srbima.

Navedeni izvor konstatuje da Srbi kao takvi na navedenom prostoru imaju kontinuitet još od VII veka. Takođe, napominje se da su Srbi u međuvremenu ostvarili političku celinu pod jednom vladarskom porodicom koja je arhontsku

¹ Izjednačavanje Karantanije sa Slovenijom i Samuilovog carstva sa Makedonijom nije ništa manje naučno problematično, ali nije tema ovog rada.

(kneževsku) titulu dobila od Vizantije čiju je vrhovnu vlast priznavala. (Isto) Pomenuta vladarska kuća se u historiografiji najčešće naziva dinastijom Vlastimirovića, a pomenuta država: *Srbija Vlastimirovića*, *Srpska kneževina*, *Srpske zemlje*, *Kneževina Srbija* ili *Kneževina Srbija u ranom srednjem veku* radi istaknutije distinkcije sa novovekovnom Srbijom.

Srednjovekovna historiografija ovu prvu srpsku državotvornu građu predstavlja kao složenu. Deli je na: Srbiju u užem smislu (prostor Raške i Bosne gde je bilo koncentrisano jezgro neposredne arhontske vlasti Vlastimirovića), i primorske srpske podkneževine koje imaju određenu političku samobitnost i svoje oblasne gospodare, ali priznaju vrhovnu vlast srpskog arhonta (Paganija, Zahumlje, Travunija i Duklja). (Fine, 1983: 141–149) Nakon gašenja dinastije Vlastimirovića sredinom X veka navedene srpske oblasti se izdvajaju kao zasebne jedinice i padaju pod neposredniju vizantijsku vlast (Curta, 2006: 104–109), izuzev Paganije koju zauzima Hrvatska. (Matanov, 2005: 71, 89, 149)

Udžbenik ne navodi ništa od pomenutih klasičnih historiografskih postura u delu o nastajanju prvih južnoslovenskih država. Od pomenutih ranih srpskih država, navedene su samo Duklja, Raška i Bosna, s tim što se Duklji i Bosni u potpunosti prećutkuje srpska provinijencija. Travunija je spomenuta isključivo u kontekstu određenja zapadnih granica Duklje, bez ikakvog navođenja njenog političkog i etničkog karaktera, kao ni činjenice da je u svojim okvirima imala zapadne krajeve današnje Crne Gore. Paganija i Zahumlje se uopšte ne spominju. (Popović i drugi, 2011: 104–105)

Metodološki posmatrano, u ovom slučaju se ne radi o eksplicitnom istorijskom falsifikatu, već o selektivnom i interpretativnom obliku revizionizma koji se ostvaruje prvenstveno putem sistematskog prećutkivanja određenih činjenica potvrđenih u klasičnoj historiografiji. Ovakav pristup pokazuje se kao naročito efikasan, budući da autoru ostavlja prostor da izbegne radikalnu naučnu nečestitost i otvoreno negiranje istorijskih izvora, dok se istovremeno postiže efekat suštinske reinterpretacije prošlosti.

Na konkretnom primeru Duklje, Travunije i Bosne, vidljivo je da ove oblasti nisu eksplicitno označene kao nesrpske, ali se kroz izostanak navođenja njihovog političkog i etničkog identiteta stvara interpretativni okvir u kojem neupućeni čitalac, koji bi se istorijski obrazovao isključivo na osnovu ovog udžbenika, ne bi stekao utisak o njima kao delu srpskog srednjovekovlja. Dodatnu potvrdu selektivnog karaktera ovakvog pristupa predstavlja činjenica da su Zahumlje i Paganija, oblasti koje su u relevantnim srednjovekovnim izvorima jasno identifikovane kao sastavni deo srpskog političkog i etničkog prostora, u potpunosti izostavljene iz historiografskog prikaza. Na pomenuti

način se istorijska slika dodatno sužava i prilagođava novim političkim i identitetskim narativima.

Nakon priče o nastanku Duklje i njenom izvornom teritorijalnom okviru, udžbenik nastavlja sa dinastijom Vojislavljevića. Dati podnaslov nosi naziv *Prva crnogorska dinastija – Vojislavljevići*. (Isto, 105–106) Ovo je još jedan primer epistemološki i metodološki nekonvencionalne konstrukcije pri čemu se dati pojam ponovo retroaktivno primenjuje u periodu kada on još uvek nije postojao. U vreme vladavine Vojislavljevića pojam *crnogorska/crnogorski* nije postojao ni kao sugestija geografskog konteksta, a kamoli političkog ili identitetskog. Pojam Crna Gora se prvi put javlja u doba Nemanjića, konkretno u povelji kralja Milutina s kraja XIII veka, kao geografski termin za prostor severno od Skadarskog jezera. (Stojanović, 1975: 6–8) Takođe, ako uzmemo u obzir savremenu Crnu Goru, samo su njeni južni i istočni krajevi bili u izvornim okvirima Duklje. Zapad današnje Crne Gore je bio u okvirima tadašnje Travunije, a sever u okvirima Raške. (Kovačević, 1967: 316–339)

Udžbenik govori o prvom poznatom knezu Duklje, Petru, za koga se navodi da je bio vazal Vizantije. Autor dodaje da je jedina materijalna zaostavština pomenutog vladaoca olovni pečat koji je pronađen 1884. godine, čiji izgled potvrđuje da su dukljanski Sloveni primili hrišćanstvo tokom XI veka. Nakon pomenutih konstatacija autor odmah prelazi na priču o knezu Jovanu Vladimiru koji je upravljao Dukljom krajem X i početkom XI veka. (Popović i drugi, 2011: 106)

Tačno je da pomenuti pečat svojim natpisom na grčkom jeziku nedvosmisleno sugerise hrišćansku komponentu Duklje i njenog vladara, ali ne može poslužiti kao izolovani dokaz za prihvatanje hrišćanstva u IX veku, s obzirom na to da je moderna sigilografska analiza potvrdila da je pečat iz X veka, što ujedno implicira da je to bio i period Petrove vladavine. (Živković, 2002: 381) Istorijski je poznato da Srbi uopšteno primaju hrišćanstvo dominantno u IX veka u vreme kneza Mutimira iz dinastije Vlastimirovića, te da je u pitanju bio sistematski državno organizovan proces. (Vlasto, 1970: 208)

Klasična istorija pomenutog dukljanskog kneza uglavnom povezuje sa podacima iz *Ljetopisa popa Dukljanina / Barskog rodoslova*. Pomenuto delo, čiji se nastanak vezuje upravo za teritoriju Duklje, jeste prva sinteza o istoriji južnih Slovena nakon dela Konstantina VII Porfirogenita, ali verovatno i sistematski najkritikovanija, s obzirom na njen polumitski prizvuk, ali i sumnje u njenu autentičnost. Pomenuti izvor pominje kneza Petrislava i navodi ga kao oca Jovana Vladimira, što bi potvrdilo njegovo stolovanje Dukljom u X veku. (Živković, 2006: 27–28, 30) Ukoliko se selektivno kombinuju informacije iz

Porfirogenitovog dela sa jedne i *Barskog rodoslova* sa druge strane, može se napraviti pretpostavljena rekonstrukcija porekla kneza Petrislava, po kojoj bi on bio izdanak porodice Belojevića (od župana Beloja), koja je upravljala Travunijom za vreme Srbije Vlastimirovića. Prema Porfirogenitu, srpski knez Vlastimir je udao svoju ćerku za Belojevog Sina po imenu Krajina, čime ova porodica učvršćuje svoju poziciju travunjanskih oblasnih gospodara. (Porphyrogenitus, 163)

Porfirogenit dalje napominje da je knez Krajina imao sina Tuđimira. (Isto) *Barski rodoslov* navodi da je Tuđimira nasledio njegov sin Hvalimir čija se vlast prostirala i na susedne oblasti, uključujući Zahumlje i Duklju koja je podeljena na Zetu i Podgorje. Nakon njegove smrti, prema pomenutom izvoru, nasleđuju ga njegovi sinovi koji dobijaju različite teritorije na upravu: Dragomir Travuniju i Zahumlje, Miroslav Podgorje, a Petrislav Zetu. Dalje se navodi da posle pogibije Miroslava, Petrislav preuzima i Podgorje, i vlada do svoje smrti kada ga nasleđuje sin Jovan Vladimir. (Živković, 2006: 27–28, 30) Dakle, prema navedenoj rekonstrukciji, prvi poznati dukljanski vladari su, ne samo svojevrsan politički kontinuitet sistema Vlastimirovića, već i njihovi potomci po ženskoj liniji. U svakom slučaju, ono što ne može biti sporno jeste da se navedena samobitnost Duklje mogla izroditi jedino iz dezintegracije prvobitne Srbije.

Sve u svemu, zaključak je da ovaj udžbenik izbegava da prva dva poznata dukljanska kneza prikaže u kontekstu potonjeg perioda vlastimirovićevske Srbije i njenog složenog karaktera, te samog gašenja date dinastije sa rezultatima dodatne dezintegracije tadašnjeg srpskog etničkog i političkog prostora, iz koje je Duklja proistekla kao najjača od datih kneževina. Pojava kneza Petra i kneza Jovana Vladimira na srednjovekovnoj političkoj sceni, prikazana je kao neki izolovani fenomen bez istoriografskih sugestija koje upućuju na njihovu međusobnu porodičnu povezanost kao i poreklo od srpske vlastele iz vremena Vlastimirovića. Takođe, hrišćanizacija Duklje prikazana je mimo opšteg konteksta pokršćavanja Srba koji je istorijski dobro poznat, budući da se pečat kneza Petra plasira kao gotov dokaz ranog hrišćanstva, bez objašnjenja da je sistemski organizovano hrišćanizovanje srpskog naroda sprovedeno pod vladarskom voljom kneza Mutimira.

Dalji tok udžbenika nudi sažetak perioda Jovana Vladimira u kome se ističe njegov pokušaj otpora ekspanziji cara Samuila, te ulazak u vazalstvo nakon vojnog poraza i utamničenja, te ženidbe carevom kćerkom Kosarom. Navodi se da Vladimir u ovakvom statusu upravlja Dukljom do 1016. godine, kada biva ubijen od strane cara Vladislava, Samuilovog naslednika koji nedugo nakon toga pada pod Vizantiju. (Popović i drugi, 2011: 104–106) Jedini jasno

uočljiv reinterpetativni segment ovog dela udžbenika predstavlja imenovanje Samuilove države *Makedonskim carstvom* nasuprot preovlađujućem historiografskom stanovištu koje je identifikuje kao *Bugarsko carstvo*. Međutim, pomenuta reinterpetacija nije bitna za crnogorski postreferendumski identitetski diskurs.

Sledeći podnaslov udžbenika glasi, *Sticanje nezavisne dukljanske države*. U njemu autor naglašava da je od 1018. do 1050. dukljanskim tronom stolovao knez Stefan Vojislav, po kome je izvedeno ime, kako on navodi, „prve crnogorske dinastije – Vojislavljevići“. U daljem tekstu navodi dva Vojislavljeva ustanka protiv Vizantije. Ustanak iz 1034. koji je bio neuspešan, rezultirajući zarobljavanjem Vojislava i odvođenjem u Carigrad, kao i ustanak iz 1042. koji je bio uspešan, rezultirajući oslobođenjem Duklje od vizantijske vlasti. Autor citira reči, kako on navodi, „jednog hroničara“ kao svedočanstvo Vojislavljeve izvanredne taktike u odsudnoj bici kod Bara (1042). Nakon ovog uspeha, Vojislav je zaokružio nezavisnu vlast na potezu od Bojane do Neretve, konstatuje se na kraju ove udžbeničke celine. Napominje se da je nakon smrti Stefana Vojislava, u kratkom periodu državom upravljala njegova supruga, dok se njihov sin Mihailo nije zvanično popeo na tron 1850. godine. Od ove celine udžbenika, država se već pominje kao *Duklja/Zeta* što bi trebalo da sugerise da se od ovog istorijskog perioda dva pojma već mogu koristiti kao sinonimi. (Isto, 107)

Naredna celina udžbenika je posvećena Mihailu Vojislavljeviću i uzdizanju države u rang kraljevine. Navodi se, kako se u periodu njegove vladavine koja je trajala do 1852. godine, dogodio rascep u hrišćanstvu (1054) kao i dolazak Normana na jug Italije, što će presudno uticati na dalji tok događaja u Duklji/Zeti. Autor konstatuje da je Mihailo kanio iskoristiti slabljenje uticaja Carigrada što je rezultiralo njegovim priznavanjem za kralja od strane pape Grgura VII 1078. godine. (Isto)

Primetno je da udžbenik ne pominje ništa na temu historiografski sugerisane konkretne rodbinske veze Stefana Vojislava sa prethodnim knezom, Jovanom Vladimirom. *Barski rodoslov* navodi da je Vojislav sin, ranije pomenutog kneza Dragomira, Vladimirovog strica koji je upravljao Travunijom i Zahumljem, što bi prema savremenoj porodičnoj terminologiji značilo da su Vojislav i Vladimir bili braća od stričeva. Takođe, prema pomenutom izvoru, Vojislavljeva majka je bila ćerka raškog župana. (Živković, 2006: 92) Nije nepošteno pretpostaviti da je izostanak historiografske sugestije o verovatnoj konkretnoj rodbinskoj vezi između dva pomenuta dukljanska kneza svesno priređen, s obzirom na to da bi njeno prisustvo po difoltu moralo dovesti Vojislavljeviće u vezu sa ostalim ranim srpskim kneževinama i ograncima pređašnje srpske vlastele.

Konvencionalna historiografija jasno ističe Stefana Vojislava kao prvog vladara koji je uspeo da iščupa deo srpskih zemalja iz vizantijske vlasti i da ih politički objedini pod svojim uticajem. Konkretno se navodi njegova posredna ili neposredna vlast nad Dukljom, Travunijom i Zahumljem. Ovo je bila formalizacija prebacivanja centra srpske političke moći u Duklju, s obzirom na to da je ranije to bio prostor Raške. (Fine, 2006) Ovim je utemeljena *Srbija Vojislavljevića*, kao prva nezavisna inkarnacija srpske državnosti, uzevši u obzir da je Srbija Vlastimirovića sve vreme priznavala vrhovnu vlast Carigrada. Pomenuta istorijska percepcija je prvenstveno bazirana na hroničaru kojeg autor udžbenika ističe kao izvor za ustanke Stefana Vojislava protiv Vizantije, ali bez pominjanja njegovog imena. U pitanju je Joanis Skilices¹, veoma poznat vizantijski istoričar iz XI veka, čije su hronike od fundamentalne važnosti za izučavanje Vojislavljevića.

Navedena građa sugerise kako je Stefan Vojislav iskoristio smrt vizantijskog cara Romanosa III Agriosa i organizovao ustanak 1034. Vizantija je uspela da uguši pomenuti otpor, Vojislav biva zarobljen i odveden u Carigrad, a njegova zemlja je data na upravu Teofilosu Erotikosu. Skilices dalje navodi, da će krajem 1037. ili početkom 1038. godine, Vojislav uspeti da pobjegne iz zatočeništva i krenuti u dizanje novog ustanka protiv vizantijske vlasti. U opisu ovih dešavanja, Skilices vrlo eksplicitno ističe i etničku komponentu. „Stefan Vojislav, arhont Srba, koji je prije kratkog vremena pobjegao iz Carigrada i preuzeo zemlju Srba, proteravši odande Teofilosa Erotikosa“, doslovno piše ovaj vizantijski hroničar. (Scylitzae, 1973: 408. 70–76) Napominje i učinkovitu vojnu taktiku, te uspeh Stefana Vojislava da uspostavi kontrolu nad okolnim srpskim oblastima (Travunija i Zahumlje). (Fine, 2006) Primetno je da udžbenik dobro rezonuje sa pomenutim primarnim izvorom, osim kada je u pitanju konstatacija srpske etničke pripadnosti Stefana Vojislava i njegovih podanika, s obzirom na to da je dati aspekt selektivno izostavljen. Takođe, izostavljanje samog imena Jovana Skilice bi moglo da se protumači kao indikativno.

Što se tiče Mihaila Vojislavljevića, konvencionalna historiografija, takođe, nudi kontekstualno i identitetski sadržajniju sliku. On je uspeo da koherentno učvrsti vlast u pomenutim srpskim zemljama i time unapredi tekovine svog oca. Pominje se njegova aktivna spoljna politika, osobito prema Vizantiji, Normanima, kao i papstvu, zahvaljujući čemu će biti potvrđen kao kralj 1077. godine. (Živković V. 2025: 151–164) Primarni izvori pominju etničku pripadnost i ovog vladara. Već pomenuti Joanis Skilices, kao i Georgis Kedrenos, vizantijski hroničari koji su bili savremenici Mihaila Vojislavljevića,

¹ U srpskoj transkripciji se najčešće navodi kao Jovan Skilica.

u svojim djelima ga označavaju kao „kneza Srba“ (ἀρχὼν τῶν Σέρβων). (Scylitzae, 408. 70–76; Cadrenus, 1864: 338) U okvirima uobičajenog historiografskog stava kada je u pitanju hronološki listing srpskih dinastija koje su vladale čitavim ili glavninom srpskog etničkog prostora, Vojislavljevići su na drugom mestu (posle Vlastimirovića). Što se tiče hronološke liste srpskih dinastija koje su nosile kraljevsku titulu zauzimaju prvo mesto, a ujedno su i prva srpska vladarska kuća koja je imala priliku da vlada nezavisno.

Ipak, ključni momenat politički motivisane istorijske reinterpretacije vezan za deo udžbenika rezervisan za Stefana Vojislava i Mihaila Vojislavljevića, jeste ponovno anahrono ubiciranje crnogorskog pojma u period kome on terminološki ne pripada. Na ovaj način se nastavlja autorova doslednost u plasiranju Duklje kao izvorne inkarnacije crnogorske državnosti, a Vojislavljevića kao prve crnogorske dinastije, i to implicitno izvan srpskog etničkog konteksta i srpske političke istorije ovoga doba. Ovako postavljena teza čitaocima nudi kontekst u kome se širenje vlasti Vojislavljevića na okolne oblasti doživljava kao nekakav vid širenja izvorne „crnogorske“ državnosti i uticaja, i to bez srpskog identitetskog karaktera.¹ Iz tog razloga autor širenje vlasti Stefana Vojislava i spominje isključivo sa geografskim međama Neretve i Bojane, što svakako nije netačno, ali ne nudi objašnjenje da se radi o Travuniji i Zahumlju kao srpskim zemljama koje su zajedno sa Dukljom činile jezgro vlasti Vojislavljevića.

Nije sporno da se novovekovna Knjaževina Crna Gora, sa Nikolom Petrovićem Njegošem² na čelu, takođe, pozivala na srednjovekovnu Duklju/Zetu i nasleđe dinastije Vojislavljevića ne bi li time podizala svoj legitimitet. Međutim, ovo je, za razliku od Crne Gore XXI veka, upravo vršeno u kontekstu poznavanja vojislavljevićevske države kao rane faza srpske političke istorije, budući da su tadašnji Crnogorci sebe doživljavali kao „najčistiji“ i najizraženiji oblik srpskog nacionalnog identiteta. Kroz ovu retoriku i ideološku praksu, tadašnja Crna Gora se predstavljala kao rezultat kontinuiteta srpskog naroda od ranog srednjeg veka do tadašnjih dana, nastojeći da naglasi istorijsku i kulturnu nit koja povezuje srednjovekovne srpske državne forme sa tadašnjom crnogorskom državnošću. Ovakva politika je istovremeno služila jačanju ugleda Knjaževine Crne Gore i legitimizaciji njenih oslobodilačkih pretenzija prema onim etnički srpskim krajevima koji su još uvek bili pod tuđinskom vlašću.

Pored mnogih izvora, oni koji verovatno najmarkantnije idu u prilog pomenutoj dinamici, jesu izvori vezani za proglašenje Crne Gore za Kraljevinu 1910.

¹ Iako je sam pojam Crna Gora etimološki gledano srpski toponim.

² Jedina crnogorska dinastija u istoriji.

godine. Retorika koja je pratila ovaj događaj je na poseban način isticala državu Vojislavljevića kao dodatan faktor legitimiteta za Knjaževinu Crnu Goru u njenom pristupanju kraljevskom dostojanstvu. U ovom duhu su bili svi svečani govori od strane državnog vrha. Predsednik Narodne skupštine Marko Đukanović je između ostalog istakao, „Prva srpska država Svetog kralja Vladimira nastala je na teritoriji Crne Gore“. Ostatak istoriografskog aspekta njegovog govora je bio rezervisan za Stefana Nemanju, Ivana Crnojevića, kao i vizuru Crne Gore kao vekovne iskre srpske slobode. Potom je predsednik vlade Lazar Tomanović nastavio u sličnom maniru, govoreći o „srednjovekovnoj srpskoj državi na teritoriji Zete, Raške i Zahumlja“ kao dokazu kontinuiteta, odnosno obnove kraljevine. (Vasin, 2011: 349–364) Govor samog knjaza Nikole koji je ovom prilikom dobijao kraljevsku titulu, takođe, sadržao je apostrofiranje srednjovekovne prošlosti. Nakon pominjanja „Nemanjičke Zete“, knjaz je dodao: „Duboki su temelji ovoj obnovljenoj Kraljevini našoj. Oni silaze do vremena zetskih kraljeva, Vojislava, Mihaila i Bodina“. (*Glas Crnogorca*, br. 36, 19. avgust 1910.) Takođe, sami zvanični proglas koji je potom crnogorski kralj objavio narodu, u sebi sadrži pomenuti narativ. Pored drugih stvari, proglas je istakao: „slavnu prošlost naše Otadžbine, koja je dala Srpstvu prvu moćnu i priznatu Kraljevinu“. (Isto, br. 35, 15. avgust 1910.)

Iako ni pomenuti istorijski narativi nisu lišeni politički motivisane pretencioznosti (prvenstveno u svrhu legitimizacije cetinjskog dvora), kao ni slobodnog izražavanja kada su u pitanju zvanične titule pojedinih srednjovekovnih vladara koji su pomenuti, mora se priznati da imaju veći nivo epistemološke regularnosti kada je etnički aspekt u pitanju, budući da je srpski narod jedini stopostotni zajednički imenitelj srednjovekovne Duklje/Zete i Knjaževine / Kraljevine Crne Gore.

Poslednja celina crnogorskog udžbenika za dijasporu iz 2011. godine koju ovaj rad analitički tretira, jeste sažetak o kralju Konstantinu Bodinu. Autor pominje da se Bodin još u periodu vladavine njegovog oca kralja Mihaila oženio Jakvintom, kćerkom normanskog vođe iz Barija. Ovo se pominje kao rezultat Mihailovog približavanja Normanima, koji su osvojili Drač i planirali napad na Carigrad. Autor konstatuje da Bodin nasleđuje Mihaila 1082. godine i vrši pohode na Rašku i Bosnu, gde postavlja svoje namesnike. U daljem tekstu se ističe uspešnost Bodinovih napora u cilju zetskog crkvenog osamostaljenja. Navodi se kako je iskoristio sukobe u Katoličkoj crkvi ne bi li se Barska biskupija digla u rang nadbiskupije, što će 1089. godine biti potvrđeno od pape Klimenta III. Autor, takođe, konstatuje da je navedena činjenica bila poslednji politički uspeh kralja Bodina, čije će potonje godine vladavine biti obeležene

borbom za prestiž u okvirima porodice, sve do njegove smrti 1011. godine. (Popović i drugi, 107–108)

S obzirom na to da su prethodni delovi udžbenika kristalizovali semantičku konstrukciju o Duklji/Zeti i Vojislavljevićima kao „crnogorskoj državnosti“, implicitno dekontekstualizovanoj od srpskog identiteta, svaki budući deo udžbenika ima mogućnost da ovu dekontekstualizaciju nastavi bez potrebe za eksplicitnim negiranjem. U ovako fiksiranoj vizuri autoru je dovoljno da spomene „zetsku crkvenu samostalnost“ da bi neupućeni čitalac to shvatio kao nešto isključivo i izolovano „crnogorsko“. Na isti način, konstatacija o Bodinovom „pohodu na Bosnu i Rašku“ ostavlja utisak uspostavljanja „crnogorske dominacije“ nad nekim „stranim faktorima“ u okruženju. Međutim, konvencionalna nauka nudi jasnu vizuru o Bodinu i pomenutim rezultatima njegove vladavine u okviru opštih srpskih političkih i crkvenih procesa toga doba.

Za razliku od svojih prethodnika koji su realnu vlast imali nad Dukljom, Travunijom i Zahumljem, kralj Bodin je uspeo da proširi vlast i na Bosnu i Rašku. To se može zaključiti prvenstveno na osnovu izvora koji ukazuju da je Bodin u tim oblastima postavljao namesnike iz svog dvorjanskog kruga. Navodi se da je u Raškoj za oblasne gospodare imenovao Vukana i Marka, a u Bosni – Stefana. (Blagojević, 2011: 90) Ovim Bodin postaje prvi Vojislavljević koji je ovladao gotovo celokupnim etnički srpskim prostorom toga doba. Ovome u prilog svedoči i Bodinov pečat koji je otkriven u Arheološkom muzeju u Istanbulu, na kome na grčkom jeziku između ostalog piše, da je on „vladar Srbije“. (Cheynet., 2008: 90) Bodinova Srbija, rečeno današnjom geografskom terminologijom, prostirala se od Bosanske krajine do severne Albanije.

Što se tiče crkvenog naginjanja Rimu u vreme Bodinove vladavine, ono je prije svega imalo političku dimenziju. Oslanjanjem na papstvo, Bodin je nastojao da se dodatno emancipuje od vrhovne vlasti Vizantije. U navedenom kontekstu treba posmatrati i uzdizanje Barske nadbiskupije¹, kojom je Bodin pokušao da uspostavi crkvenu instituciju koja bi predstavljala svojevrtni srpski pandan Ohridskoj arhiepiskopiji, tada snažno vezanoj za vizantijski politički sistem. (Fine, 202–207, 223–228) U prilog ovakvom tumačenju govori činjenica da su

¹ Antipapa Kliment III za koga se smatra da je izdao akt o uzdizanju Barske nadbiskupije je bio postavljen od strane nemačkog cara (Sveto rimsko carstvo) Hajnriha VI kao opozicija kanonskom papi Grguru VII (Investiturski konflikt 1074–1122). Pored kanonske upitnosti, savremena nauka nije u potpunosti jednoglasna ni oko autentičnosti datog akta. Prva, u kanonskom i naučnom smislu potpuno nesporna potvrda Barske nadbiskupije jeste ona koju je Vukan Nemanjić dobio od pape Inoćentija III 1199. godine. (Cowdrey, 1998: 227–228; Komatina, 2016: 221–226)

u papskim aktima nominalno navedeni svi srpski prostori¹ kao jurisdikcijski opredeljeni Barskoj nadbiskupiji, iako je u praksi njen stvarni domet bio ograničen na primorski pojas između Kotora i Ulcinja, sa zaleđem oko Skadarskog jezera. (Blagojević, 83)

Zaključak

Analiza udžbenika *Crna Gora moja postojbina* (2011), namenjenog crnogorskoj dijaspori, pokazuje da je srednjovekovna prošlost u njemu interpretirana u skladu sa postreferendumsom identitetskom politikom crnogorske vlade, te da je predstavljena kroz selektivno i semantički usmeren narativ, kakav je odgovarao državno artikulisanjoj viziji nacionalnog kontinuiteta. Iako u tekstu nema eksplicitnih istorijskih falsifikata, uočljiv je dosledan obrazac interpretativnog redukovanja, anahronog imenovanja i izostavljanja pojedinih istorijskih elemenata, što u konačnici proizvodi suštinski izmenjenu sliku srednjovekovnih političkih i etničkih odnosa na prostoru današnje Crne Gore.

Ključni mehanizam ove reinterpretacije nije eksplicitno negiranje izvora, već selektivno korišćenje dostupne historiografske građe. Zanemarivanjem ranosrednjovekovne Srbije Vlastimirovića, te izostavljanjem etničkih odrednica koje se u primarnim vizantijskim izvorima jasno vezuju za vladare Duklje i njihove podanike, udžbenik postepeno konstruiše sliku Duklje kao izvorne i samodovoljne političke jedinice, izolovane od srpskog etničkog i političkog konteksta. Takva interpretativna strategija omogućava da se srednjovekovna dukljanska državnost predstavi kao direktni prethodnik savremene crnogorske države, čime se implicitno uspostavlja narativ o hiljadugodišnjem crnogorskom kontinuitetu. Posebno je značajna upotreba anahrone terminologije, poput sintagme „prva crnogorska dinastija“, kojom se dinastija Vojislavljevića retroaktivno uvodi u terminološki okvir koji u njihovom vremenu nije postojao.

Analiza je, takođe, pokazala da udžbenik dosledno izbegava da Duklju i Vojislavljeviće smesti u kontekst srpske srednjovekovne državnosti, uprkos činjenici da primarni izvori, poput dela Jovana Skilice i Georgisa Kedrenosa, nedvosmisleno koriste srpsku etničku odrednicu. Ovo izostavljanje ne mora biti shvaćeno kao direktna negacija, ali proizvodi efekat dekontekstualizacije, u kojem se čitalac lišava ključnih informacija neophodnih za razumevanje političke i etničke dinamike tog perioda. Upravo takav metod — selekcija bez otvorene polemike — pokazuje se kao naročito funkcionalan u okvirima

¹ Od druge polovine XV veka barski nadbiskup je nosio titulu primas Srbije.

udžbeničkog diskursa, koji po svojoj prirodi ima normativni i formativni karakter.

Posmatrano u širem društveno-političkom kontekstu, ovakav pristup je odgovarao potrebi postreferendumske vlasti da konsoliduje novu državnu i nacionalnu paradigmu. Udžbenik za dijasporu, kao institucionalno odobren i državno podržan materijal, predstavlja posebno pogodan medij za artikulaciju koherentnog identitetskog narativa. Za razliku od udžbenika namenjenih redovnom domaćem obrazovnom sistemu, koji mogu lakše podleći široj javnopolitičkoj i akademskoj debati, publika u dijaspori često raspolaže ograničenim izvorima informacija iz zemlje porekla, što ovakvom narativu može dati dodatnu snagu i stabilnost.

Istovremeno, uporedna analiza sa ideološkom upotrebom srednjovekovne tradicije u Knjaževini / Kraljevini Crnoj Gori pokazuje da pozivanje na dukljansko i zetsko nasleđe nije nov fenomen. Međutim, dok je u IX i početkom XX veka ta tradicija neometano posmatrana kao integralni deo srpskog etničkog okvira, u udžbeniku iz 2011. godine ona je predstavljena kao temelj jednog dekontekstualizovanog — samodovoljnog i zasebnog crnogorskog istorijskog kontinuiteta. Upravo u toj promeni konteksta leži suštinska razlika između dva pristupa.

Sumirajući rezultate istraživanja, može se zaključiti da udžbenik *Crna Gora moja postojbina* predstavlja primer suptilnog, ali sistematičnog redefinisanja prošlosti, u kojem se srednjovekovna istorija koristi kao resurs za legitimizaciju savremene državne identitetske paradigme. Ova studija slučaja potvrđuje širu tezu da udžbenici istorije funkcionišu, ne samo kao pedagoški instrumenti, već i kao sredstva institucionalizacije poželjnog kolektivnog narativa. U tom smislu, analiza ovog udžbenika ne predstavlja isključivo raspravu o interpretaciji srednjeg veka, već i doprinos razumevanju načina na koji savremene države kroz obrazovni sistem pokušavaju oblikovati istorijsku svest i identitet budućih generacija.

Literatura

1. Anderson Benedict (2006): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*; London: Verso
2. Apple Michael W. (2000): *Ideology and Curriculum*, 3rd ed; New York: RoutledgeFalmer
3. Bekteši Elvira (2014): Kratak istorijat institucionalne saradnje Crne Gore sa iseljeništvom; *Diplomarius - Magazin Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore*, br. 3; Podgorica: Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija Crne Gore; str. 54–55.
4. Blagojević Miloš (2000): *Srpska državnost u srednjem veku*; Beograd: Srpska književna zadruga
5. Vasin, Goran (2011): Prečanska štampa o proglašenju Crne Gore za Kraljevinu; *Istraživanja*, br. 22; Novi Sad: Filozofski fakultet; str. 349–364.
6. Vlasto Alexis Peter (1970): *The Entry of the Slavs into Christendom – An Introduction to the Medieval History of the Slav*; Cambridge: Cambridge University Press
7. Đokić Dragoje, Popović Radovan, Duletić Petrica i Jerkov Slobodan (2011): *Crna Gora moja postojbina*; Podgorica: Centar za iseljenike
8. Einhard (1895): *Annales regni Francorum*; Hannover: MGH SRG.
9. Živković Vojislav (2025): O prvim kontaktima Srba i Normana: Arhiriz iz Barija, tast srpskog kralja Konstantina Bodina. u: ur. Mitić K. Bojović, D. *Zbornik radova Vizantijsko-slovenska čtenija VIII*; Niš, Centar za crkvene studije; str. 151–164.
10. Živković Tibor (2002): *Južni Sloveni pod vizantijskom vlašću (600–1025)*; Beograd: Istorijski institut
11. Isti (2002): *Portreti srpskih vladara : IX-XII vek*; Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
12. Kovačević Jovan (1967): Od dolaska Slovena do kraja XII veka. u: ur. Đurović M. *Istorija Crne Gore I*; Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore; str. 279–444.
13. Komatina Ivana (2016): *Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka*; Beograd: Istorijski institut
14. Matanov Hristo (2005): *Srednovekovnite Balkani: Istoričeski očerci*; Sofija: Paradigma
15. Pingel Falk (2010): *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*; Paris: UNESCO
16. Porphyrogenitus Constantine VII (1967): *De administrando imperio*; Washington DC: Dumbarton Oaks

17. Radonjić, Isidora, Milaš Tamara i Vukanović Miloš (2016): *Što skrivaju i otkrivaju crnogorski udžbenici o savremenoj istoriji Crne Gore*; Podgorica: Centar za građansko obrazovanje
18. Stanojević Gligor (1975): Crna Gora u XVI veku. u: ur. Đurović M. *Istorija Crne Gore III*; Titograd: Redakcija za istoriju Crne Gore; str. 3–500.
19. Scylitzae Ioannis (1973): *Synopsis historiarum*; Berlin: De Gruyter
20. Fine Jr. John Van Antwerp (1983): *The Early Medieval Balkans: A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*; Ann Arbor: University of Michigan Press
21. Cadrenus Georgius (1864): *Synopsis historian*; Paris: Migne
22. Cowdrey Herbert Edward John (1998): *Pope Gregory VII 1073–1085*; Oxford: Clarendon Press
23. Curta Florin (2006) *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500–1250*; Cambridge: Cambridge University Press
24. Cheynet Jean-Claude (2008): „La place de la Serbie dans la diplomatie Byzantine à la fin du XIe siècle“, u: ur. Maksimović Lj. *Zbornik radova Vizantološkog instituta XLV*; Beograd: SANU; str. 89–96

Ostali izvori:

1. Glas Crnogorca, br. 35, 15. avgust 1910.
2. Glas Crnogorca, br. 36, 19. avgust 1910.

REINTERPRETATION OF HISTORY AS A MECHANISM OF POLITICAL NARRATIVE: DUKLJA FROM PRINCE PETAR TO KING BODIN IN THE MONTENEGRIN TEXTBOOK FOR THE DIASPORA FROM 2011

Abstract

This paper analyzes the textbook Montenegro, My Homeland (2011), intended for the Montenegrin diaspora, with the aim of examining how the medieval past is interpreted within the context of post-referendum identity politics in Montenegro. Starting from a theoretical framework that recognizes history textbooks as instruments for the institutionalization of collective memory and desirable political narratives, the paper pays particular attention to the portrayal of Duklja and the Vojislavljević dynasty. The analysis shows that the textbook does not resort to explicit falsifications, but instead employs a selective presentation of sources, anachronistic terminology, and the systematic omission of specific ethnic and political markers. In this way, Duklja is presented as an original incarnation of a decontextualized Montenegrin statehood, implicitly separated from the broader Serbian medieval framework. Particular attention is drawn to the retroactive naming of Duklja as “Montenegro” and the Vojislavljević dynasty as the “first Montenegrin dynasty,” as well as to the reduction of sources that explicitly place the rulers of this dynasty and their subjects within a Serbian ethnic framework. A comparative analysis with earlier Montenegrin political narratives indicates a shift in the contextualization of the medieval tradition. It is concluded that the textbook for the diaspora functions as a tool for articulating a coherent state identity project and represents a representative example of subtle historical revisionism in the educational discourse of a post-socialist society.

Keywords: textbook, post-referendum montenegro, reinterpretation of history, middle ages, duklja/zeta, vojislavljević dynasty.

JEL: Z13, I21, N44

